

De barmhartige Samaritaan

Lucas 10: 25 – 37

11 maart 2001

Ik voel me altijd wat ongemakkelijk bij het horen van het verhaal van de Barmhartige Samaritaan, en wellicht dat u datzelfde ervaart.

Als je het nog niet hebt, dan krijg je het wel: een slecht geweten.

Ja, ik weet het, ik moet ook zo'n Goede Samaritaan zijn, die mensen in nood helpt; maar neen, ik erken het, ik ben het niet of hoogst zelden.

En we herinneren ons weer de laatste keer dat we een bedelaar in de metro hebben geweigerd iets te geven; dat we de gruwelijke beelden van een aardbeving in India of El Salvador zagen, met gironummer, maar we maakten niets over. We herinneren ons het beroep dat een ander op mij deed, maar we gingen er niet op in.

Tuurlijk, we hadden daar onze redenen, goede redenen voor, maar toch.

Het knaagt en doet toch een beetje pijn een beetje van binnen. En het verhaal van de Barmhartige Samaritaan strooit weer even wat vers zout in de wonde.

Maar met zo'n manier van lezen en luisteren schieten we niets op.

Het maakt ons geen andere mensen, we leren er niets van.

En daar is het Jezus toch om begonnen, als hij het verhaal vertelt.

Dat iemand een ander mens wordt.

Ik denk nog steeds dat dát kan: het verhaal horen en merken dat het iets met je doet. Dat het je uit het kringetje van je knagende geweten kan halen en je anders tegen jezelf en anderen aan doet kijken.

Laten we nog eens proberen het verhaal op een andere manier te horen.

Een beetje op de manier waarop die wetgeleerde er naar luisterde, tegen wie Jezus het voor het eerst vertelde.

Vandaag zouden we hem theoloog, ethicus of jurist noemen.

Iemand die wil weten hoe het zit. Iemand die een algemene theorie over ethiek wil, waaruit duidelijk wordt hoe we met onze naaste moeten omgaan.

Wat mag een ander van ons verwachten? Waartoe kunnen we onszelf en elkaar in ons gedrag ten opzichte van elkaar verplichten?

Hij wil een theorie, die opgaat voor iedereen, zonder aanzien des persoons, ja want laat hemzelf er maar even buiten.

Een argumentatie, waarin alle *ins and outs* van de ethische situatie goed worden geanalyseerd. Is naastenliefde een goed moreel principe, is het 't enige of zijn er ook andere, hoe verhoudt het zich bijv. tot dat van rechtvaardigheid, en bijten die twee elkaar ook soms? En als het een goed moreel principe is, als we het er over eens worden dat we de naaste moeten liefhebben als onszelf, wie is dat dan onze naaste? Op welke gevallen, op welke casussen is het principe wel en niet van toepassing?

Zo gaat het in de ethiek er vaak aan toe. Ik weet er alles van, het is mijn vak.

Maar Jezus weigert.

Hij weigert het spel mee te spelen. Hij doet niet aan ethiek. Of beter: hij doet aan een ander soort ethiek. Hoe we met elkaar om behoren te gaan? Laat je theorie maar thuis. Dat maakt je geen andere mensen. Je kunt je argumentatie nog zo sluitend hebben, de wereld wordt er niet anders of beter van.

‘Wacht, ik vertel je wel een verhaal.’

In het verhaal dat Jezus dan vertelt lukt het niet om onpersoonlijk op afstand te blijven. Je raakt persoonlijk betrokken. Niet je hoofd,

je ratio wordt aangesproken, maar je hart, je emoties, je passies. En dit verhaal vertellen, dat is niet voorbehouden aan zgn. deskundigen, maar dat kan iedereen. Ethiek is geen zaak van de intellectuele elite, maar gaat over de levenskunst van jou en mij.

Jezus vertelt een verhaal. Alleen al die wending 'wèg-van-de-theorie' is al een schok, zet de schriftgeleerde op een ander been, maakt hem een ander mens.

Een argument had hij zich van het lijf kunnen houden, dit verhaal niet. Een ethische theorie is, hoe doortimmerd ook, machteloos, Jezus' verhaal heeft power.

Hoe de man ook op het verhaal zal reageren; hij komt anders uit de confrontatie met Jezus dan hij erin ging.

Wat doet zo'n verhaal met je als je het onbevangen hoort?

Eigenlijk moet je het niet oplezen en luisteren, maar zien of zelf uitspelen.

Bijbelverhalen doen niet alleen beroep op je oren, maar ook op je ogen, op heel je lichaam.

Dat ontdekken we steeds meer.

In bibliodrama kunnen verhalen als dat van de Barmhartige Samaritaan worden uitgespeeld.

En dan merk je hoe je er zelf in kopje ondergaat.

Om te beginnen al met de vraag: Welke rol wil jij?

Die van Priester of Leviet, die het slachtoffer zien, maar aan hem voorbijgaan?

Of die van Samaritaan, die hem liefdevol verzorgt?

Hoe zie jij het liefst, in de rol van onverschillige *hard liner*, the Bad Guy of die van Good Guy? Zondaar of heilige?

Of speel je liever de rol van slachtoffer, aan de kant van de weg. Voel jij je meer thuis in de rol van underdog in de marge, in de hoek waar de klappen vallen? Welke rol je kiest, zegt veel over wie je bent, welk beeld je van jezelf en anderen hebt.

Je kunt het verhaal niet alleen spelen, maar er ook naar kijken.

Er zijn in de geschiedenis van de kunst tientallen mooie schilderijen van gemaakt.

Rembrandt heeft het verhaal meerdere keren geëitst, maar ook Van Gogh heeft het aangrijpend geschilderd.

Je merkt dan dat het een heel fysiek verhaal is.

Het gaat helemaal niet over ethische theorie, maar over lichamelijke nabijheid en het ontlopen daarvan, het wèl zien van een ander, maar toch je hoofd afwenden.

Het zien, aanraken, ondersteunen en oprichten van een lichaam, het geduldige verzorgen van lelijke wonden – het wordt allemaal zo uitgebeeld dat je het met handen kunt tasten.

Ik heb zelf een paar keer met studenten naar een serie afbeeldingen van schilderijen van de Barmhartige Samaritaan gekeken en gemerkt op hoeveel verschillende manieren je het kunt lezen. We merkten dat eigenlijk niemand zich met de Samaritaan zelf durft te identificeren, maar meestal wel met – en natuurlijk helemaal *theologische* studenten! – de priester en leviet.

De plek van de Samaritaan blijft meestal leeg.

Zo is in de geschiedenis van de kerk het verhaal ook meestal gelezen: de Barmhartige Samaritaan is eigenlijk het beeld van Christus zelf, de grote Helper en Genezer, een rol waar wij een maatje te klein voor gebouwd zijn.

Maar past die rol ons dan helemaal niet?

Ze zijn er toch, die 'samaritanen' onder ons, die gewoon doen wat hun hand vindt om te doen, die, alsof het de gewoonste zaak van de wereld is zich belangeloos in dienst stellen van anderen.

Het echtpaar dat in de oorlog zijn huis voor joodse onderduikers openstelt, de arts die afziet van een carrière, maar als *Medicin sans Frontières* in de vluchtelingenkampen werkt.

Mensen die er, zonder het heldendom van 'kijk mij eens', gewoon zijn voor anderen.

Zoals Bharatti Petter, zomaar een jonge vrouw van 26 uit Amsterdam, die in haar vrije tijd buddy is voor een drugsverslaafde aidspatiënte.

Een buddy biedt gezelschap aan mensen die doodziek zijn. U zult haar niet kennen, ik eigenlijk ook niet. Ik las haar verhaal in het gratis krantje dat je elke dag in de trein wordt uitgereikt en heb het eruit gescheurd en bewaard. Een gewoon verhaal van een gewone vrouw, zoals er ongetwijfeld veel meer zijn. Ze eindigen in de afvalbak op het station.

'Het is natuurlijk afschuwelijk om zo'n aftakelingsproces te zien', zegt ze.

'Ik doe het vanuit het gevoel dat ik zelf zo goed heb. Ik ben geadopteerd, heb een hartstikke leuke jeugd gehad en heb veel mensen om mij heen die om mij geven. Er zijn zoveel mensen in Nederland die het veel minder goed hebben. Sommigen creëren die situatie zelf, maar de verhalen die er achter zitten, zijn vaak schrijnend. Die mensen verdienen het niet om in een klein kamertje in hun eentje dood te gaan'.

Is het nu zoveel bijzonders wat ze doet?

'Eigenlijk stelt het helemaal niet zoveel voor wat ik doe, maar mijn cliënt hecht er heel veel waarde aan.'

Een gewone vrouw, zonder het heilige aureool van een Florence Nightingale. En toch.

Misschien hebben we wel helemaal een fout beeld van barmhartige Samaritanen. Zijn het helemaal geen superhelden, geen morele body builders, maar huis-tuin-en-keuken-mensen.

Waarom schiet je een ander te hulp?

Uit een ander verhaal over Amsterdamse buddies hoorde ik één van hen zeggen: 'omdat ik niet kon weigeren.' Hetzelfde hoor je van mensen uit de oorlog en het verzet. Waarom deed je het? Omdat ik niet kon weigeren. Dat is het misschien wat een Samaritaan van je maakt. Niet dat je iets kunt wat anderen niet kunnen, maar omdat je iets *niet* kunt: weigeren, redenen verzinnen om onder het beroep dat een ander op jou doet uit te kunnen, je ogen sluiten, je hoofd afkeren, afstand houden.

Zoals die Priester en leviet die aan de overkant voorbijgingen wèl konden.

Je naaste helpen is niet een extra krachtsinspanning, iets voor morele helden. Integendeel, weigeren, je afsluiten voor de ander, smoezen verzinnen, excuses bedenken – dat vraagt energie en kracht.

De priester had vast belangrijke religieuze verplichtingen waar hij niet onder uit kon, droeg een zware verantwoordelijkheid, de hele cultus in Jeruzalem was misschien van zijn aanwezigheid afhankelijk. Hij kón eenvoudig niet te laat komen.

En de leviet (een soort hulppriester), misschien had hij een vorige keer wèl hulp verleend, maar bleek het toen een hinderlaag waarvan hijzelf het slachtoffer was geworden. Hij had zijn lesje geleerd. Zo worden de goeden misschien de dupe van de kwaden', maar het is niet anders.

De excuusmachine in de hoofden van de Priester en leviet werken op volle toeren. Zij moeten zich extra inspannen om *niet* te luisteren naar hun binnenste. Zij luisterden niet naar hun 'ingewanden' – zo staat het er letterlijk – , die de Samaritaan wèl liet spreken.

Hij werd 'met innerlijke ontferming bewogen', staat er. Letterlijk: zijn ingewanden roerden zich.

Ethiek is een zaak van het lichaam, van je ogen, je buik, je hart en je handen.

Het hoofd wordt vaak alleen maar ingezet om de roepstem van het hart te smoren.

Soms moet dat wel even, nee zeggen met je verstand als je gevoel ja zegt.. Ik laat nog een keer buddy Bharati Petter aan het woord. *'Het moeilijkste van het werk vind ik om nee te zeggen, als mijn cliënt bijvoorbeeld van mij vraagt of ze geld kan lenen. Dan denk ik: "Die 15 gulden wat maakt mij dat nou uit?" Maar ik ga haar natuurlijk geen geld geven om drugs te kopen.'*

Ook een Barmhartige Samaritaan moet zijn nuchtere verstand laten werken. Maar dat is dan wel blijkbaar een nuchterheid die het hart een handje helpt, en niet het zwijgen oplegt.

Nogmaals: als je dit verhaal onbevangen aanhoort, met wie voel jij je dan het meest verwant?

Priester, leviet, of Samaritaan?

De plek van de Barmhartige Samaritaan, kunnen we vaststellen, *hoeft* dus niet leeg te blijven. Er zijn er die het zijn en misschien ben je het zelf.

Maar er is nog een vierde hoofdpersoon in het verhaal, ook al lijkt hij tot een figurantenrol veroordeeld.

Dat is het slachtoffer, de reiziger die afdaalt van Jeruzalem naar Jericho, wordt overvallen, en halfdood aan de kant van de weg blijft liggen tot hij door de Samaritaan wordt gered.

Het is vreemd dat, als je vraagt met wie lezers van het verhaal zich vereenzelvigen, bijna niemand kiest voor het slachtoffer. Dat gold ook voor de studenten, met wie ik naar de schilderijen keek.

Dat zegt weer veel over onszelf.

Niemand ziet zichzelf blijkbaar graag in de positie van de *loser*, totaal afhankelijk van de hulp van anderen. Wij zijn het liefst sterke mensen, die onze eigen boontjes weten te doppen. Wij staan overeind, volgen onze eigen weg, en liggen niet aan de kant. Wij doen ons het liefst voor als onkwetsbaar en als we onderweg in het leven wonden oplopen, dan verbergen we die. Neen, laat de rol van slachtoffer maar door iemand anders spelen. En laat niemand ons ongevraagd te na willen komen, zich neerbuigend over ons heen buigen.

Toch zou het wel eens zo kunnen zijn dat het verhaal van de Barmhartige Samaritaan uiteindelijk vooral om het slachtoffer cirkelt.

Dat gold in elk geval voor de joodse wetgeleerde, aan wie Jezus het vertelt.

Een mens wiens ethiek alleen maar morele actoren kent.

Een ethiek die alleen bestaat uit verplichtingen, regels voor Wie Wanneer Iemand (Die en Die wel en Die en Die niet) moet gaan helpen. Geholpen worden, moreel patiënt zijn, afhankelijk zijn, niet handelen maar ondergáán – die begrippen komen in het morele woordenboekje van wetgeleerden niet voor.

Als hij de vraag stelt: ‘wie is mijn naaste?’ bedoelt hij vanzelfsprekend: ‘vertel me wie moet IK helpen?’

Als Jezus het verhaal van de Barmhartige Samaritaan heeft vertelt is het perspectief echter precies omgedraaid: ‘Wie van deze drie is de naaste geweest *voor het slachtoffer?*’

Hij vraagt aan de wetgeleerde om zich in de schoenen van het slachtoffer te verplaatsen, om de wereld vanuit zijn perspectief te zien.

Blijkbaar is dan de naaste niet degene die wij helpen, maar degene door wie wij geholpen worden. Dat is een eerste pijnlijke les, die deze wetgeleerde moet leren.

Een tweede les is misschien nog pijnlijker.

Namelijk dat we degene die ons helpt niet voor het uitkiezen hebben, maar best wel eens onze *vijand* kan zijn. Het slachtoffer, ongetwijfeld een jood, wordt nota bene door een Samaritaan, een verachtelijk soort mens waar hijzelf nota bene een boogje voor om zou lopen, geholpen.

Jij, wetgeleerde, jij hoorder van dit verhaal, hóór je dat, vóel je dat: ook jij kunt zomaar een slachtoffer worden dat door vrienden in de steek wordt gelaten maar dan door schijnbare vijanden wordt geholpen.

Zo schudt Jezus het morele huishoudboekje van deze wetgeleerde danig door elkaar.

Je was op zoek naar een sluitende ethische theorie, waar je zelf buiten schot zou kunnen blijven? Nou, je krijgt een verhaal waardoor je ander mens wordt.

Slachtoffer en helper, vriend en vijand – al die rollen kunnen zomaar stuivertje wisselen.

Hecht er niet teveel aan, het ene moment ben je slachtoffer, het andere priester, leviet of Samaritaan.

Alle mooi beschilderde decors van goed en kwaad die we er in onze samenleving op na houden zijn in feite gemaakt van bordkarton, elke rol kan zomaar weer door iemand anders gespeeld worden.

Wat blijft is de ene mens die op de innerlijke ontferming van de ander is aangewezen.

Ik eindig daarom met een verhaal naar de Amerikaanse schrijver Stephen Mitchel, die een vervolg op de gelijkenis van de Barmhartige Samaritaan bedacht (*Parables and Portraits*, 1990).

De priester, Leviet, Samaritaan en de man die in rovershanden viel, ontmoeten elkaar in de hemel en kijken met elkaar terug naar vroeger. Omdat de hemel geen verleden en geen toekomst kent, ontmoeten ze elkaar in de herberg op de weg naar Jericho.

‘Oh, zegt de priester, ik vond het zo erg dat ik je niet geholpen heb. Ik heb mijn hart niet voldoende laten spreken. Maar ik werk er hard aan, dat het me niet weer zal gebeuren.’

Dan komt de leviet aan het woord: ‘De laatste keer dat ik onderweg stopte om een gewonde aan de kant van de weg te helpen, zegt hij, ‘mishandelde hij mij en ging er van door met mijn horloge. Ik was bang toen ik je zag liggen.’

De Samaritaan vervolgt met: ‘Ik had geluk dat ik op het goeie moment op de goeie plek was. Ik dacht gewoon niet na; de olie en de wijn vergoten zich als vanzelf, de wonden verbonden zichzelf. Mijn probleem kwam later pas, toen ik al de lof over mij hen kreeg. Het was zo moeilijk om mijzelf niet op de borst te slaan en mij beter te achten dan de anderen.’

De man die in rovershanden viel, nipt tenslotte nog een keer aan zijn glas wijn. ‘Naastenliefde begint eigenlijk dichtbij huis. Als ik beter op mijzelf had gepast en meer om mijn naasten had gegeven was ik niet zo roekeloos geweest om zomaar die weg van Jeruzalem naar Jericho te nemen. Ik vraag jullie om vergeving. Maar ik ben en blijf jullie alle drie heel dankbaar. Zonder jullie gelijkenis zou ik het er nooit levend afgebracht hebben.’

